

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.003>

УДК 330.31: 330: 14

JEL: A10, B14, B 51, D20, D24, D46, E11, E22, E32, E41, E60, F10, F60, L50, O10, P1

В.М. ТАРАСЕВИЧ, д-р екон. наук, проф.,
член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри міжнародної економіки
і соціально-гуманітарних дисциплін
Український державний університет науки і технологій
вул. Лазаряна, 2, 49010, Дніпро, Україна
e-mail: viktarsevich@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6997-0166>

ДО ПРОБЛЕМ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНО-ЛОКАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ПРО НАЦІОНАЛЬНУ СКЛАДОВУ ПРОДУКТИВНОГО І ТОВАРНОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Розглянуто деякі актуальні проблеми відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів. Окреслено теоретичні межі ортодоксальних моделей бізнес-циклу, економічного зростання, загальної рівноваги і «витрати-випуск». Акцентовано увагу на теорії відтворення продуктивного, товарного і суспільного капіталу, що дозволило пояснити причини і каталізатори небезпечної тенденції денационалізації капіталу країни. Запропоновано рекомендації щодо забезпечення прискореного розширеного відтворення національного капіталу, його внутрішньої та зовнішньої експансії.

Ключові слова: бізнес-цикл; економічне зростання; економіко-математичні моделі; продуктивний, товарний, суспільний капітал; неоіндустріальний і смарт-капітал; кругообіг і оборот капіталу; відтворення капіталу; будова капіталу; державно-національне і державно-капіталістичне привласнення; мобілізаційно-ліберальний тип економічної політики.

Ц и т у в а н н я: Тарасевич, В. (2026). До проблем відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів: про національну складову продуктивного і товарного капіталу України. *Економіка України*. 69. 03(772). 03—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Якщо в попередній статті (Тарасевич, 2026) після загального емпірико-теоретичного огляду суспільного капіталу і товарного обігу України увагу було акцентовано на теорії кругообороту і обороту грошового капіталу, зокрема, у частині визначення джерел розширеного відтворення національного капіталу і витоків з нього (відтворення), то в даній статті представлено результати фундаментальних теоретичних і теоретико-прикладних досліджень національного *продуктивного* і *товарного* капіталу, а також відтворення *національного суспільного* капіталу. Вибір зазначеної проблематики пов'язаний у тому числі з тим, що у відповідній науковій літературі перевагу віддано переважно емпірико-теоретичним дослідженням та їх безпосереднім результатам — емпіричним і прикладним моделям (схемам). Взяти, наприклад, проблематику бізнес-циклів. Уже йшлося про багатоаспектність її аналізу (Подлесная, 2016, с. 5—7, 34—83, 297—353). Отже, слід, з одного боку, вітати сучасний поворот до пошуку ендегенних причин і механізмів циклічних коливань економіки (Lucas, 1996; Farmer, 2012), а також їх статистичних індикаторів (Mitchell, Burns, 1938; Moore, 1961), а з іншого — констатувати його (повороту) певну обмеженість. Мається на увазі його значна відірваність від, поперше, широкого контексту відтворення індивідуального і суспільного капіталу, частиною якого є бізнес-цикл, а по-друге, базових підвалин руху продуктивного капіталу, де «заховані» первинні драйвери циклу.

Це є характерним і для ортодоксальних моделей економічного зростання (не тільки екзогенних, але й ендегенних). Серед їх множини доречно виокремити чотири головні групи. Якщо в моделях *першої* групи кінцевим джерелом зростання визнається нагромадження фізичного або людського капіталу, то в моделях *другої* групи — нові ідеї як результат інвестицій у науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи, що може супроводжуватися зростаючою віддачею від масштабу (Davidson, 2021; Jones, 2022). Моделі *третьої* групи є більш складними, оскільки відображають вплив на стійке економічне зростання не тільки технологічного прогресу як наслідку цілеспрямованої інвестиційної діяльності економічних суб'єктів, але й нагромадження їх знань та ідей (Aghion, Howitt, 1992; Howitt, 2018; Romer, 1990; Jones, 2019). Чи не найважливішою змінною в моделях *четвертої* групи є штучний інтелект, який представлено або фізичним капіталом, або людським капіталом і подано драйвером «вибухового» зростання (Brynjolfsson et al., 2017; Aghion et al., 2019; Almeida et al., 2024; Nordhaus, 2021).

Слід підкреслити, що спроби ототожнення людини і машини, наділення їх статусом рівноправних агентів виробництва і екосистем свідчать про нехтування їх фундаментальними відмінностями. Так само визнання в зазначених моделях головними факторами економічного зростання фізичного капіталу, людського капіталу, інвестицій, інновацій, знань та інформації не дає відповіді на питання про базові підвалини та глибинні ендегенні механізми економічного зростання. Утім, ці відповіді навряд чи є можливими

поза фундаментальною теорією кругообороту і обороту індивідуального продуктивного капіталу та його зв'язків з капіталом товарним і суспільним.

Це є правильним і для моделей DSGE — динамічної стохастичної загальної рівноваги і моделей «витрати-випуск», чії автори претендують на адекватне відображення руху економічної і/або ринкової системи в цілому. Так, ретельне дослідження трьох поколінь моделей DSGE показало, що хоча вони й мають очевидні емпіричні досягнення, але не демонструють відчутного теоретичного прогресу (Palacio-Vera, 2025). Отже, ортодоксальні часткові й загальні емпірично-прикладні моделі, незважаючи на визнану практичну значимість, побудовано за принципом безпосереднього переходу від емпіричного аналізу до прикладних висновків, минаючи етап фундаментальних теоретичних досліджень.

З огляду на це, **мета статті** — актуалізувати теоретичні дослідження національного продуктивного, товарного й суспільного капіталу, розробити на цій основі прикладні рекомендації щодо каталізації розширеного відтворення національного капіталу.

ПРО ПРОДУКТИВНИЙ КАПІТАЛ, ЙОГО КРУГООБОРОТ І ОБОРОТ

Основним змістом і результатом першої стадії кругообороту промислового капіталу $\Gamma - T$ (ЗВ, РС) ... є купівля на відповідних ринках засобів виробництва (ЗВ) і робочої сили (РС) визначеної якості й у визначеній кількості, щоб якісні й кількісні характеристики ЗВ, з одного боку, і РС — з іншого були взаємно адекватними і комплементарними. Наприкінці акту $\Gamma - T$ (ЗВ, РС) підприємець володіє факторами виробництва продукції більшої вартості, ніж вартість елементів їх виробництва, через що вони (фактори, ЗВ і РС) набирають форми *виробничого* капіталу (Маркс, Енгельс, 1961). Оборот промислового капіталу переривається, але його кругооборот продовжується, так що він вступає у сферу виробництва, у другу стадію кругообороту ... П ... , у якій продуктивний капітал функціонує і, на відміну від грошового і товарного, створює вартість, яка перевищує його власну вартість. Як і грошовий капітал, продуктивний не задовольняється окремою стадією кругообороту промислового капіталу, а здійснює *власний кругооборот*

$$П \dots T' - \Gamma' - T \text{ (ЗВ, РС) } \dots П', \quad (1)$$

який означає періодичне відновлення його функціонування або відтворення. Відтворення є розширеним, оскільки постійне зростання капіталу стає умовою його збереження (Маркс, Енгельс, 1961, с. 68, 83).

Принципово важливо розуміти, що зміна власника ЗВ і РС за результатами акту їх купівлі-продажу на відповідних ринках не означає зміни власника грошового і продуктивного капіталу. Національний грошовий капітал перетворюється на національний продуктивний капітал; національно-іноземний грошовий капітал — на такий само продуктивний; а іноземний грошовий капітал стає продуктивним, але таким самим іноземним.

Таблиця 1. Ступінь зношеності основного капіталу в національній економіці України, %

Економіка, галузі, види діяльності	2018	2023
Р а з о м по економіці	60,6	56,0
Промисловість, р а з о м у тому числі переробна	66,4	61,4
Металургійне виробництво	64,3	65,9
Виробництво машин і обладнання	68,9	83,0
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	60,5	60,1
Комп'ютерне програмування і надання інших інформаційних послуг	57,4	53,7
	41,9	74,9

Джерело: розраховано автором за: Основні засоби України за 2018 рік. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/osn_zas_u/arch_osn_zas.htm; Наявність і рух матеріальних активів за видами економічної діяльності за 2023 рік. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/osn_zas_u/arch_osn_zas.htm (дата звернення: 20.06.2025).

Виходячи з мети статті деякі з позначених теоретичних положень вимагають більш пильної уваги. Почнемо з техніко-економічних якісно-кількісних характеристик, що відносяться до продуктивного капіталу. Емпіричні факти і статистична інформація свідчать про таке.

По-перше, в умовах поточного етапу кореляції (Тарасевич, 2024) і Четвертої промислової революції відносно зросла вартість інноваційного основного капіталу внаслідок його техніко-технологічного ускладнення, каталізованого в тому числі його цифровізацією, смартизацією, адитивізацією, а також індивідуалізацією продукції, що виробляється з його допомогою. Сучасний промисловий робот, оснащений елементами штучного інтелекту, за визначенням, є дорожчим, ніж верстат з числовим програмним управлінням, тим більше верстат без такого.

По-друге, ступінь зношеності основного капіталу в національній економіці є достатньо високим і не демонструє переконливої тенденції до зниження (табл. 1), що є рівносильним стагнації його оновлення. Навряд чи зношений майже на 2/3 основний капітал у виробництві машин і обладнання може забезпечити випуск конкурентоспроможної продукції (машин і обладнання). Тому не випадково частка машинобудування в загальному обсязі реалізованої продукції промисловості з 2015 по 2023 р. не перевищувала 7,2 %¹, а частка машин, обладнання, механізмів і електротехнічного обладнання у

¹ Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності промисловості у 2010—2024 роках. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/arh_orp_rik_u.html (дата звернення: 22.06.2025).

2024 р. склала в загальному обсязі експорту 7,5 %, у загальному обсязі імпорту — 21,3 %, що суттєво не відрізняється від показників попередніх п'яти—семи років². На тлі деградації вітчизняного машинобудування як важливого джерела розвитку національного продуктивного капіталу роль такого джерела виконує іноземне машинобудування. Отже, принаймні в техніко-технологічному відношенні продуктивний капітал поступово втрачає характеристики національного.

По-третє, зростання частки комерційних банків з іноземним капіталом у загальній кількості банків України (з 27 % у 2014 р. до 48 % на початку 2021 р.) супроводжувалося: 1) зниженням частки кредитного портфеля комерційних банків у їх активах (з 78 % раніше 2015 р. до 43 % у 2020 р.) з одночасним зростанням частки вкладів у цінні папери (крім акцій), перш за все ОВДП; 2) зниженням частки довгострокових кредитів (строком більше п'яти років) у загальному кредитному портфелі банків (з 27 % у 2007 р. до 18 % у 2020 р.) (Глуценко та ін., 2021, с. 103—106). Якщо порівняти показник (2) з деградацією вітчизняного машинобудування, то стає очевидною правильність висновку М. Туган-Барановського (1914, с. 247) про дефіцит позичкового капіталу як важливу причину криз.

По-четверте, дефіцит необхідних для розширеного відтворення продуктивного капіталу кредитних ресурсів є одним з наслідків довготривалого низького рівня монетизації національної економіки України. За досвідом розвинутих економік і динамічних економік, що розвиваються, для нормального ходу відтворення суспільного капіталу цей рівень має перебувати в діапазоні 80—100 %. Наприклад, у 2020 р. відношення грошової маси М3 до ВВП США склало 111,5 % (Аржевітін та ін., 2023, с. 165), у Китаї тривалий час монетизація підтримується на рівні, вищому за 100 %. В Україні відношення грошової маси М3 до ВВП у 2020 р. становило 44,1 % (Макаров, 2021, с. 55), а це приблизно у 2,5 рази нижче норми і відображає довготривалу негативну «традицію». Флорентійський торговець Б. Даванцаті (XVI ст.) не випадково називав гроші кров'ю економіки. Подібно знекровленому людському організму, позбавлена необхідної грошової маси економіка не може бути достатньо життєздатною, а вимушене використання іноземних валют каталізує її десоверенізацію.

По-п'яте, значно застарілий і позбавлений достатніх ресурсів для інноваційного оновлення продуктивний капітал не є достатньо конкурентоспроможним і тому не може забезпечити, по-перше, випуск відповідної інноваційної конкурентоспроможної продукції; по-друге, конкурентоспроможний інноваційний розвиток галузей і видів діяльності, що споживають цю продукцію; по-третє, перетворення на драйвера інноваційного розвитку національної економіки. Ці емпіричні узагальнення непрямо підтверджуються фактами. Так, у 2021—2023 рр. частка інноваційно активних промислових

² Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2025/zd/tszt/arh_tszt2025_u.html (дата звернення: 23.06.2025).

підприємств у їх загальній кількості не перевищувала 10,5 % (у 2023 р. — 8,9 %), у машинобудуванні — усього 13,5 % у 2021 р. і 12,4 % у 2023 р.³ Не захоплює й кількість упровадженої промисловими підприємствами інноваційної продукції: 2715 од. у 2023 р. порівняно з 15 323 од. у 2000 р.; для машин і обладнання — відповідно, 488 і 631⁴. Про рівень зацікавленості іноземного капіталу в інноваційному розвитку національних підприємств свідчить частка витрат на інновації інвесторів-нерезидентів у загальних витратах на інновації: у 2022 р. — 0,4 %, 2020 р. — 0,9, 2013 р. — 13,1 %⁵.

По-шосте, якісно-кількісні характеристики засобів виробництва в цілому відповідають таким найманій робочій силі. Процеси техніко-технологічної деіндустріалізації ідуть пліч-о-пліч з професійною декваліфікацією. Водночас потребам майбутньої неоіндустріалізації і смартизації капіталу й національної економіки не відповідає наявна професійно-кваліфікаційна та інтелектуально-освітня структура економічно активного населення. Зазначена невідповідність посилюється не тільки важкою війною, масовою еміграцією, але й відомим відставанням від рівня сучасних вимог системи вищої і середньої спеціальної освіти, відповідним дефіцитом підготовлених кадрів для сучасних кореволуційних зрушень. Зародковий стан національної Індустрії 4.0 кореспондує з таким національною Праці 4.0, а випереджальний розвиток системи Праця 5.0 (Колот, Герасименко, 2021, с. 259—282) для і з участю національного капіталу поки що не стоїть на порядку денному його розширеного відтворення.

По-сьоме, викладене практично не залишає сумнівів у низькому рівні будови національного і національно-іноземного капіталу порівняно з іноземним⁶, і цей рівень не демонструє позитивної динаміки (табл. 2). Як бачимо, з 2015 по 2023 р. даний показник, розрахований з використанням вартості основних засобів, знизився більш як у два рази: з 0,026 до 0,012 од.; не таким значним було зниження цього показника, розрахованого з використанням вартості основних засобів і запасів товарно-матеріальних цінностей, що пов'язано переважно з подорожчанням сировини і матеріалів за прак-

³ Кількість інноваційно активних промислових підприємств за видами економічної діяльності з розподілом за напрямками інноваційної діяльності за 2021—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 27.06.2025).

⁴ Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 27.06.2025).

⁵ Витрати на інновації промислових підприємств за джерелами фінансування. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 27.06.2025).

⁶ Як відомо, у Марксовій теорії для дослідження і характеристики будови, структури і відтворення капіталу використовуються поняття *технічної* будови капіталу, *вартісної* будови капіталу і *органічної* будови капіталу, причому органічна будова капіталу є його вартісна будова, оскільки вона визначається його технічною будовою і відображає його зміну.

тичної незмінності їх якісних характеристик. Про що свідчить ця непряма оцінка рівня і динаміки вартісної будови капіталу?

Якщо, скажімо, з двох рівновеликих індивідуальних капіталів — національного та іноземного — перший має нижчу органічну будову і тому, за інших рівних умов, приносить його власнику більшу масу прибутку порівняно з тією, що приносить його власнику іноземний капітал, то цілком зрозуміло є незацікавленість нерезидентів — агентів іноземного капіталу в значних інноваційних інвестиціях, які могли б суттєво збільшити його органічну будову, а отже, і конкурентоспроможність національного капіталу. Економічна взаємодія з органічно слабким національним капіталом, нехай навіть тільки торговельна, обіцяє іноземному капіталу чималі вигоди. Більше того, з цієї самої причини іноземний співвласник національно-іноземного індивідуального капіталу не поспішає здійснювати згадане інвестування, небезпідставно розраховуючи на привласнення порівняно більшої маси прибутку, яку забезпечує капітал з низькою органічною будовою. Утім, це лише частковий, тактичний випадок складної стратегічної експансії іноземного капіталу в національну економіку і поступового витіснення з неї капіталу національного.

Наведені *емпірико-теоретичні* міркування про деякі очевидні способи і наслідки подібної експансії доречно доповнити міркуваннями *власне теоретичними* про процеси менш очевидні. Перетворення національного гро-

Таблиця 2. Будова продуктивного капіталу в національній економіці України

№ з/п	Показники	2015	2020	2023
1	Основні засоби (ОЗ), грн	7 641 357	10 577 278	11 602 929
2	Запаси товарно-матеріальних цінностей, грн	850 835 427,1	1 739 175 577,3	2 528 150 237,9
3	Основні засоби і запаси товарно-матеріальних цінностей (ОЗЗТМЦ), грн	858 476 784,1	1 749 752 855,3	2 539 753 166,9
4	Затрати на оплату праці, грн	295 806 625,5	819 957 981,5	998 773 364,3
5	Будова капіталу за ОЗ (1 : 4)	0,026	0,013	0,012
6	Будова капіталу за ОЗЗТМЦ (3 : 4)	2,902	2,134	2,543

Джерело: розраховано автором за: Вартість основних засобів за видами економічної діяльності за 2013—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ibd/voz/voz_u/arh_voz_u.htm; Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm; Витрати на оплату праці підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 30.06.2025).

шового капіталу на продуктивний шляхом купівлі машин і обладнання, сировини і матеріалів, тобто результатів функціонування іноземного капіталу, незалежно від його актуальної локації, означає техніко-економічну і організаційно-економічну взаємодію, взаємне проникнення і взаємне переплетіння кругооборотів зазначених індивідуальних капіталів, а саме: стадії $\Gamma - T$ (ЗВ, РС) ... національного капіталу і стадії $T' - \Gamma'$ іноземного капіталу. Якими є найближчі наслідки цих звичайних метаморфоз?

По-перше, використання іноземної порівняно передової техніки, технології і управлінського досвіду національним товаровиробником супроводжується виникненням і поступовим зміцненням його певної техніко-економічної та організаційно-економічної залежності від іноземного постачальника: запасні частини, технічне обслуговування і підтримка, інжиніринг, підготовка персоналу тощо. У нормальних глобально-локальних умовах подібна залежність національного індивідуального і суспільного капіталу не є критичною, а багато в чому є корисною. Однак глобально-локальна нестабільність, невизначеність, військові загрози, санкційний тиск і пов'язані з ними форс-мажорні обставини можуть перетворити згадані та інші способи залежності на *канали негативного зовнішнього впливу* з різними цілями і намірами — від невинного, неринкового підвищення ціни елементів продуктивного капіталу, що постачаються, і послуг, що надаються, до банкрутства національних підприємств.

По-друге, частина національного грошового капіталу, направлено на купівлю іноземних засобів виробництва (ДГЗВ), є ін'єкцією в кругообіг відповідного іноземного індивідуального капіталу, витоком з національного товарного обігу і кругообігу того національного індивідуального капіталу, який міг би замінити іноземний у ролі постачальника засобів виробництва. Зрозуміло, продукція першого може бути менш конкурентоспроможною порівняно з подібною продукцією останнього, більше того, продукція останнього може не мати близьких національних субститутів. Саме тому з позицій стратегічних національних економічних інтересів перевага має віддаватися не стільки традиційній локалізації виробництва, скільки вирощуванню, взаємодії, взаємному переплетінню національних індивідуальних капіталів як важливим передумовам зміцнення і розвитку національного суспільного капіталу.

По-третє, посилення техніко-економічної та організаційно-економічної залежності національного капіталу від іноземного рано чи пізно трансформується у встановлення соціально-економічної залежності й контролю, це лише підготовчий етап перед ланцюжком сутнісних зрушень у привласненні засобів і результатів виробництва, який відображає поступове витіснення іноземною соціально-економічною частиною індивідуального капіталу національної частини з усіма наступними наслідками: визначення складу продуктивного капіталу, привласнення доходів, капіталізація прибутку, локалізація виробництва тощо. І все це не в інтересах національного індивідуального і суспільного капіталу:

$$\text{НК} \rightarrow \text{ННК} \rightarrow \text{ІНК} \rightarrow \text{ПК}, \quad (2)$$

де НК — національний індивідуальний капітал, що є повною власністю національного актора; ННК — національно-іноземний індивідуальний капітал, співвласниками якого є національний та іноземний актори за умов домінування першого; ІНК — іноземно-національний індивідуальний капітал, співвласниками якого є національний та іноземний актори за умови домінування останнього; ПК — іноземний індивідуальний капітал, який є повною власністю іноземного актора.

Конкретні способи такої трансформації привласнення можуть бути різними: входження іноземних (у соціально-економічному відношенні) засобів виробництва не тільки в кругообіг національного продуктивного капіталу, але й у статутний капітал національного підприємства; купівля його акцій, облігацій; особливі умови кредитування (наприклад, під заставу майна) та ін. Але її (трансформації) результати є практично ідентичними: асиміляція кругообігу національного індивідуального капіталу кругообігом іноземного індивідуального капіталу, в багатьох випадках — кругообігом іноземного транснаціонального капіталу, перетворення першого на одну з ведених, допоміжних частин останнього аж до повного соціально-економічного зникнення національної частини. Спочатку національний продуктивний капітал П перетворюється на іноземний продуктивний капітал П', а потім, паралельно-попередньо, з невеликим часовим лагом подібна «метаморфоза» відбувається і з національним промисловим індивідуальним капіталом. У принциповому плані можливий (і навіть бажаний) зворотний рух по ланцюжку (2) від ПК до НК, однак він не є характерним для національної економіки.

По-четверте, викладені теоретичні міркування доцільно враховувати при розгляді *промислового циклу*. За К. Марксом, його матеріальною основою є відтворення основного капіталу, який перебуває в приватній власності⁷, що підтверджується багатою практикою капіталістичної еволюції. З урахуванням конкретно-історичних умов протистояння в національній економіці національного та іноземного капіталу, це фундаментальне теоретико-практичне положення доречно конкретизувати.

Якщо національний індивідуальний капітал, який функціонує в національній економіці, може розраховувати на відносно відокремлений і самостійний циклічний рух, то подібний рух національної частини в складі національно-іноземного індивідуального капіталу стає проблематичним, а в

⁷ «В усякому разі ясно: цим кількарічним циклом взаємозв'язаних між собою оборотів, протягом яких капітал закріплений своєю основною складовою частиною, дано матеріальну основу періодичних криз, причому в ході циклу ділове життя послідовно переживає періоди ослаблення, середнього поживлення, бурхливого піднесення, кризи. Хоча періоди, коли вкладається капітал, є дуже різними і аж ніяк не збігаються один з одним, проте криза завжди становить вихідний пункт для нових великих вкладень капіталу. Отже, якщо розглядати суспільство в цілому, то криза більшою чи меншю мірою створює нову матеріальну основу для наступного циклу оборотів» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 190).

складі іноземно-національного індивідуального капіталу — навряд чи взагалі можливим, оскільки відчуває відповідний вплив іноземної частини. Так, у промисловому циклі індивідуального капіталу великих іноземних ТНК, у тому числі тих, що діють в Україні, рух національної частини капіталу є веденим і підпорядкованим і від самого початку вбудованим у зазначений цикл як допоміжний елемент.

Слід мати на увазі й склад суспільного капіталу країни. У випадку безумовного домінування в ньому національної складової промисловий цикл національних індивідуальних капіталів може бути більш виразним і когерентним, ніж в умовах домінування іноземної складової суспільного капіталу. Якщо іноземна складова домінує в складі й більшості індивідуальних капіталів, й суспільного капіталу країни, то промисловий цикл національного капіталу неминуче деформується, мутує і втрачає ту чи іншу частину класичних характеристик. У відповідь на цей виклик потрібна або повна, або безумовно домінуюча локалізація, націоналізація критичної маси індивідуальних капіталів і суспільного капіталу країни, що аж ніяк не означає їх ізоляції або автаркії. Просто їх зовнішньоекономічна активність, у тому числі на національній території, має бути підпорядкована їх зміцненню, підвищенню конкурентоспроможності, так само як і національним інтересам.

ПРО ТОВАРНИЙ КАПІТАЛ І УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ РІЧНОГО СУСПІЛЬНОГО ПРОДУКТУ

Вартість товарів як результату функціонування продуктивного капіталу є капітальною, оскільки містить у собі додаткову вартість. Остання створюється робочою силою як складовою продуктивного капіталу, але вперше матеріалізується в товарному капіталі, кругооборот якого

$$T' - G' - T \text{ (ЗВ, РС) ... П ... } T'' \quad (3)$$

відкривають дві фази процесу обігу, потім йде П з власною функцією процесу виробництва, результатом чого є T'' ($T' + t$), котрий завершує кругооборот.

Вираз $T'' = T' + t$ ($T'' > T'$) свідчить про відтворення в розширеному масштабі (Маркс, 1961, с. 91, 97).

Товарний капітал (і T' , і T'') має двоїстий характер. З точки зору споживної вартості він включає засоби виробництва і предмети споживання⁸, з точки зору вартості він є продукт капітальної вартості П і «наслідуює» її разом з іманентною їй додатковою вартістю t (Маркс, 1961, с. 93, 97). T' є продуктом і передумовою кругооборотів грошового і продуктивного капіталу, «те, що для одного капіталу є $G - T$, уже включає $T' - G'$ для другого, — принаймні остільки, оскільки частина засобів виробництва сама є товарний продукт інших індивідуальних капіталів, які здійснюють свій кругооборот» (Маркс, 1961, с. 91). Саме тому кругооборот $T' - T''$ необхідно розглядати не тільки

⁸ $T' ... T''$ «...від самого початку охоплює і продуктивне, і індивідуальне споживання» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 102).

як форму руху, загальну для всіх індивідуальних промислових капіталів, але водночас і як форму руху всього суспільного капіталу (Маркс, Енгельс, 1961, с. 99, 101—102).

Фундаментальне Марксове дослідження річного товарного продукту суспільного капіталу дозволило не тільки визначити загальне й особливе у процесах відтворення суспільного та індивідуального капіталу (Покрытан, Лапин, 1982, с. 7—15), але й відповісти на принципове запитання: «Яким чином капітал, спожитий у процесі виробництва, заміщується по своїй вартості із річного продукту, і яким чином процес цього заміщення переплітається зі споживанням додаткової вартості капіталістами і заробітної плати робітниками» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 404), а також з нагромадженням капіталу. В концентрованому вигляді відповідь на нього представлена основними умовами обміну: а) між двома підрозділами суспільного виробництва (I — виробництво засобів виробництва і II — виробництво предметів споживання) і б) у межах I і II підрозділів, або, як це прийнято називати, умовами реалізації річного продукту двох підрозділів (сукупного суспільного продукту)⁹, а також припущенням про достатню кількість грошей у країні як для активного обігу, так і для утворення запасного скарбу (Маркс, Енгельс, 1961, с. 508—510). Конкретними формами вказаних умов є відомі пропорції суспільного виробництва: між підрозділами суспільного виробництва, виробництвом і споживанням, між- і внутрішньогалузеві, між видами діяльності, між фондом відшкодування і національним доходом, фондом споживання і фондом нагромадження та ін., які утворюють складну систему й дотримання яких є імперативною передумовою сталого розширеного відтворення національного суспільного та індивідуального капіталу. Представлений короткий теоретичний екскурс є доречним у тому числі й тому, що дозволяє позиціонувати в системі відтворення суспільного капіталу і відповідних пропорцій ті окремі аспекти, на яких буде акцентовано увагу.

Звернімось до співвідношення вартості річного продукту суспільного капіталу і необхідної для його нормальної реалізації грошової маси. Прихильників ортодоксальної класичної і гетеродоксальної марксистської економічної теорії об'єднує розуміння необхідності забезпечення достатньої кількості грошей в обігу, яку (кількість грошей) у кінцевому підсумку має забезпечити центральна грошова влада, яка володіє монополією

⁹ Як відомо, «...при простому відтворенні сума вартостей $v + m$ товарного капіталу підрозділу I (а значить, і відповідна пропорційна частина всього товарного продукту підрозділу I) повинна дорівнювати постійному капіталові IIc , виділеному як відповідна частина всього товарного продукту підрозділу II; або $I(v + m) = IIc$ » (Маркс, Енгельс, 1961, с. 414). З умови $I(v + m) = IIc$ неважко отримати ще дві: $I(v + m) + II(v + m) = II(c + v + m)$; $I(c + v + m) = IIc + IIc$. Базовою умовою реалізації річного продукту при розширеному відтворенні є рівність: $I(v + \Delta v + m_{oc}) = II(c + \Delta c)$, де $I\Delta v$ — заробітна плата додаткових найманих робітників (додатковий змінний капітал); Im_{oc} — особисто спожитий прибуток (додаткова вартість); $II\Delta c$ — вартість додаткових засобів виробництва (додатковий постійний капітал).

на емісію¹⁰. Однак їх позиції є змістовно різними в трактуванні й вказаній достатності, й річного товарного продукту.

Ортодокси спираються на кількісну теорію грошей, за якої кількість грошей є первинною, ведучою, адже визначає і рівень цін, і обсяг річного продукту (за незмінності швидкості обігу грошей)¹¹. Тому, наприклад, щоб знизити рівень інфляції, необхідно, на їх думку, не мудруючи лукаво, просто скоротити кількість грошей в обігу і/або підвищити облікову ставку національного (центрального) банку. За цією логікою, рівень монетизації економіки, що не перевищує 30—40 % ВВП, як в Україні, є цілком прийнятним. Заперечення про те, що подібна логіка і дії відповідають боротьбі з інфляцією попиту, яка в національній економіці є незначною, а не з інфляцією пропозиції, яка панує вже багато років через незначне зростання, стагнацію або зниження обсягів річного продукту, такі заперечення не беруться до уваги. У повній відповідності з Системою національних рахунків (СНР) і теорією факторів виробництва, що лежить у її основі, ключовим видом річного продукту ортодокси вважають ВВП, хоча навіть у їх середовищі його відомі неповнота і обмеженість є практично загально визначеними. Саме таких підходів дотримується грошова влада України, яка заохочується МВФ, Світовим банком і відповідними органами ЄС.

Ортодоксальне бачення співвідношення грошової маси і річного товарного продукту багато в чому не відповідає гетеродоксальній теорії К. Маркса, яка має об'єктивні підвалини, розвинута М. Туган-Барановським, А. Покриганом і в яку інтегровано якісну теорію грошей¹². За цими теоріями, базовою підвалиною і детермінантою кількості грошей у обігу є величина продуктивного і товарного капіталу, а також відповідний вартісний обсяг річного продукту. При цьому використання ВВП як його основного виду в оцінках нормативних параметрів грошової маси вважається некоректним, оскільки він (ВВП) виражає лише частину вартості річного продукту, яка надходить у кінцеве споживання, залишаючи «за бортом» вартість тієї частини річного продукту, яка використовується для проміжного споживання¹³ і нормальний рух якої не може бути забезпечений без визначеної грошової маси.

Очевидно, використання ВВП для розрахунків рівня монетизації економіки призводить до завищення цього рівня, що загрожує неадекватними регуляторними діями грошової влади. Отже, з позицій згаданої теорії відтворення

¹⁰ Не секрет, що саме в кабінетах цієї влади зривають проекти жорсткого державного (центрально-банківського) регулювання ринків криптовалют, що швидко зростають.

¹¹ Як відомо, адекватним аналітичним вираженням кількісної теорії грошей є формула $M \cdot V = P \cdot Q$, де M — кількість грошей (грошова маса M_2 або M_3), V — швидкість обігу грошей, P — рівень цін, Q — обсяг річного продукту (як правило, ВВП). $M \cdot V$ визначає $P \cdot Q$; $M \cdot V \rightarrow P \cdot Q$.

¹² Її адекватним аналітичним вираженням є формула $Q \cdot P = M \cdot V$. $Q \cdot P$ визначає $M \cdot V$; $Q \cdot P \rightarrow M \cdot V$, а обсяг річного продукту представлений переважно не ВВП.

¹³ Ідеться, перш за все, про всю масу предметів праці, вироблених і спожитих протягом року (Покриган, Лапин, 1982, с. 36).

в зазначених розрахунках доцільніше використовувати *валовий суспільний продукт* (ВСП) як більш адекватний вид річного продукту. Однак прийнятий у колишньому СРСР для визначення величини ВСП заводський метод не дозволяє, по-перше, відобразити продукт, вироблений за межами матеріального виробництва, а також частину продукту I підрозділу, яка є носієм вартості, перенесеної на продукт цього підрозділу (Покрытан, Лапин, 1982, с. 17); по-друге, запобігти так званому повторному рахунку. Для розробки принципово нової методики визначення ВСП доцільно використати обґрунтовану А. Покрытаном і В. Лапіним (1982, с. 47—165) *теорію продукту двох підрозділів*, яка дозволяє уникнути зазначених недоліків заводського методу.

Взяти для прикладу проблему повторного рахунку. Зазвичай такою вважається вся вартість предметів праці даного року, яка повторно враховується при визначенні вартісного обсягу продукту I підрозділу. Однак за обґрунтованою позицією А. Покрытана і В. Лапіна (1982, с. 66), повторний рахунок виникає внаслідок того, що в складі дійсної перенесеної вартості продукту I підрозділу враховується новостворена в цьому самому підрозділі вартість, яка не має жодного відношення до формування перенесеної вартості. Запропонований ними продукт двох підрозділів є вільним від недоліків як ВВП, так і ВСП, розрахованого заводським методом.

Зрозуміло, викладене не надає достатніх аргументів для абсолютизації значимості якісної теорії грошей і недооцінки значимості кількісної теорії грошей. Для кожної з них — утім, як і для будь-якої теорії — існує цілком визначений інтервал істинності, який слід витримувати і в науковій, і в практичній, регуляторній діяльності. Зокрема, якісна теорія грошей дозволяє досить точно визначити необхідні для економіки обсяги грошової маси за різних вартісних обсягів річного суспільного продукту, а за допомогою кількісної теорії грошей можна коригувати обсяги грошової маси з метою «тонкого налаштування» динаміки обсягу і структури річного суспільного продукту. Проте проблема співвідношення обсягів річного суспільного продукту і грошової маси потребує спеціального поглибленого дослідження.

В умовах відомих обмежень середньо- і довгострокового кредитування, про що вже йшлося, певний інтерес становлять окремі положення теорії відтворення щодо впливу процесів утворення й використання прибутку і заробітної плати, а також співвідношення зношеного і діючого капіталу на відтворення товарного індивідуального і суспільного капіталу.

Як відомо, значну частину свого прибутку вітчизняні підприємці направляють на купівлю не стільки звичайних предметів споживання, скільки предметів розкоші, тим самим справляючи значний вплив на співвідношення в II підрозділі двох субпідрозділів: Па — виробництво звичайних предметів споживання і Пб — виробництво предметів розкоші, а отже, і на весь уклад відтворення (Маркс, Енгельс, 1961, с. 423). З одного боку, купуючи предмети споживання й розкоші, клас підприємців кидає в обіг ту грошову масу, котра є необхідною умовою нормальної дії відтворювального механізму (Маркс, Енгельс, 1961, с. 434), у тому числі відтворення предметів розкоші.

З іншого боку, по-перше, спрямована на купівлю предметів розкоші частина прибутку є безпосереднім витокком або вилученням з величини капітальних інвестицій, що здійснюються підприємцями різних галузей і видів діяльності національної економіки, хоча непрямо може справляти вплив на величину інвестицій національних підприємців, зайнятих виробництвом предметів розкоші. По-друге, оскільки лєвова частка предметів розкоші, що споживаються в Україні, виробляється іноземним індивідуальним капіталом за кордоном, остільки вказані грошові видатки на їх купівлю є прямим витокком (вилученням) з процесу відтворення національного капіталу. По-третє, зростання споживання предметів розкоші, через їх дорожнечу, призводить до зростання відносної частки їх вартості в загальному вартісному обсязі предметів споживання, а отже, до підвищення рівня цін на звичайні предмети споживання, що тягне за собою зниження не тільки життєвого рівня пересічних громадян, але й обсягу їх заощаджень як потенційного джерела капітальних інвестицій. По-четверте, виробництво предметів розкоші не може стати драйвером розширеного відтворення національного капіталу, в тому числі з причини обмеженого попиту на такі, але ж в умовах кризи «викидає на бруківку» значну частину робітників, що їх виробляють, і тим самим гальмує й скорочує продаж звичайних предметів споживання (Маркс, Енгельс, 1961, с. 422). До того ж, скорочення попиту на засоби виробництва предметів розкоші пригнічує відповідні субпідрозділи I підрозділу суспільного виробництва (далі — I підрозділ). Досвід низки нових індустріальних країн з адміністративно-правовим обмеженням споживання предметів розкоші класом підприємців підтверджує домінування позитивних наслідків зазначених обмежень над негативними, перш за все в частині зростання частки прибутку, що капіталізується.

Відмова від припущення про незмінність співвідношення між основним капіталом — *відмерлим* і таким, що *продовжує діяти* в старій натуральній формі, — а також рівність авансованого й спожитого капіталу відкривають завісу над складним рухом основного й оборотного капіталу навіть в умовах простого відтворення суспільного капіталу. Так, за простого відтворення у випадку незмінності оборотного капіталу, що підлягає відтворенню, але за зростання основного капіталу, що підлягає відтворенню, обсяги виробництва I підрозділу мають *збільшитись*. Якщо ж відносна величина основного капіталу II підрозділу, що підлягає відтворенню в натуральній формі, зменшиться, а тому зросте в тому ж відношенні та частина основного капіталу II підрозділу, яка поки що підлягає відтворенню тільки в грошах, то маса оборотного капіталу II підрозділу, відтворена I підрозділом, залишиться незмінною, а маса основного капіталу, що підлягає відтворенню, — зменшиться. Отже, у будь-якому випадку є неминучими небезпечні кризові коливання обсягів виробництва I підрозділу, запобігти яким може створення відповідних резервів основного й оборотного капіталу, що, у свою чергу, передбачає визначений контроль суспільства над матеріальними засобами його власного відтворення (Маркс, Енгельс, 1961, с. 483).

Далі. Оскільки в умовах розширеного відтворення індивідуальні капітали перебувають на різних ступенях перетворення частини прибутку на потенційний грошовий капітал, оскільки одна частина підприємців (В) є покупцем засобів виробництва, а друга (А) — продавцем. В умовах відсутності або суттєвого обмеження кредиту перетворення прибутку підприємців А і підрозділу на потенційний грошовий капітал виражає неможливість оперативного зворотного перетворення на продуктивний капітал для товарного капіталу підприємців В і підрозділу, рівного за величиною вартості, оскільки підприємці А і підрозділу не поспішають розпроцатися з отриманим грошовим капіталом для купівлі предметів споживання у підприємців В і таким чином надати їм необхідні засоби для купівлі засобів виробництва. У цих і багатьох подібних випадках, розгляд яких тут є неможливим, перед національною державою постає завдання недопущення або пом'якшення кризи відтворення суспільного капіталу і задіяння в цих цілях відповідного інструментарію грошово-кредитної і/або фінансової політики.

Не менш негативний вплив на хід відтворення суспільного капіталу справляє ситуація масового перевищення величиною реальної вартості робочої сили величини заробітної плати, що сплачується. Уже з ключової умови обміну між двома підрозділами суспільного виробництва при розширеному відтворенні $I(v + \Delta v + m_{oc}) = II(c + \Delta c)$ очевидно, що за таким перевищенням неминуче настає ланцюг подій: зниження обсягів виробництва II підрозділу → падіння обсягів виробництва I підрозділу внаслідок зниження можливостей купівлі засобів виробництва підприємцями II підрозділу → зниження заробітної плати і т. д. Очевидно, це замкнене коло може бути розірване не стільки силами внутрішньої і міжнародної конкуренції, скільки жорстким державним контролем відповідності величини реальної заробітної плати величині вартості робочої сили, а не просто встановленням мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Оскільки основні емпірико-теоретичні й, власне, теоретичні положення цієї статті в цілому корелюють з теоріями ендогенізації розвитку національної економіки (Геєць, 2020, с. 259—328) і національно укоріненого розвитку економіки (Гриценко, 2023), що розробляються вченими Інституту економіки та прогнозування НАН України, а також відповідними напрацюваннями М. Зверякова (2025а, 2025b), оскільки наступні рекомендації прикладного характеру, що безпосередньо впливають із зазначених положень, можуть претендувати на включення до проекту «Державної програми розвитку національного капіталу» (далі — Програма) як складова проекту «Стратегії національного укоріненого розвитку України».

Очевидно, безпосередній розробці проекту зазначеної Програми має передувати підготовчий етап самої інвентаризації індивідуального і суспільного капіталу країни з тим, щоб достатньо точно визначити: 1) якісні та

кількісні характеристики національних, національно-іноземних, іноземно-національних та іноземних індивідуальних капіталів, їх локалізацію в секторах, галузях і видах діяльності національної економіки, а на цій основі — 2) характеристики, склад і структуру (систему внутрішніх взаємозв'язків) суспільного капіталу країни з акцентом на місці й ролі його, власне, національної складової. Далі необхідно визначитися з параметрами імперативного оптимального рівня й частки зазначеної складової, які найбільшою мірою відповідають національним інтересам і досягненню яких необхідно підкорити зусилля держави й громадянського суспільства з урахуванням передового світового досвіду і сучасних глобально-локальних викликів.

Не виключено, що якісне виконання завдань підготовчого етапу вимагатиме розробки відповідної методики проведення спеціальних теоретико-прикладних, економіко-статистичних, економіко-математичних і польових досліджень, що дозволять у основному заповнити існуючі *фактологічні лакуни*, як-то: а) виділення в складі ФОП категорії «фізичні особи-товаровиробники» (ФОТ), які виробляють продукцію на основі приватно-трудового привласнення засобів виробництва; б) оцінка величини трудового доходу ФОП і ФОТ; в) оцінка величини вартості робочої сили робітників, зайнятих у різних галузях і видах діяльності національної економіки; г) вимірювання обсягів простого (власне) товарного обігу в складі загального товарного обігу та ін. На спеціальну дослідницьку увагу заслуговують економіко-статистична розробка і введення в національну версію СНР (спочатку як експеримент) показника «продукт двох підрозділів» (ПДП), або, що те саме, «валовий продукт країни» (ВПК), який є вільним від основних відомих вад ВВП і ВСП.

Забезпечене за допомогою окреслених підготовчих заходів більш повне знання реального стану національного капіталу та його становища в суспільному капіталі країни є важливою передумовою конкретизації а) згаданих зусиль держави і громадянського суспільства, підвищення їх ефективності й результативності, так само, як і б) параметрів рекомендацій, що пропонуються далі.

Безпосередня розробка й реалізація програми можуть бути доручені спеціально утвореній у складі Кабінету Міністрів України Державній агенції національного розвитку (далі — Агенція) з регіональними представництвами, яка матиме широкі повноваження, у тому числі із залучення матеріальних, фінансових і людських ресурсів наукових організацій, закладів вищої освіти, бізнес-спільноти, організацій громадянського суспільства, діаспори тощо. Фінансовою базою діяльності Агенції може стати Національний фонд розвитку національного капіталу, сформований з ресурсів не тільки державного, обласних і місцевих бюджетів, але й перелічених організацій, установ, закладів, а також підприємств і приватних осіб.

На мій погляд, ключовим завданням Агенції є селективне вирощування національних чемпіонів — виключно *національних індивідуальних капіталів* (НІК) у основних галузях, виробництвах і видах діяльності, зокрема машинобудуванні, технології штучного інтелекту, НБІК-технології, підготовці відповідних кадрів. Кожний такий НІК здатен охоплювати від одного до декількох

підприємств, організацій, установ, набирати різних організаційно-правових форм, мати моно- і/або політериторіальне розташування, демонструвати різні варіанти розвитку. Однак кожний НІК потребує м'якого, «батьківського» супроводження Агенцією від моменту народження до повноліття й зрілості — аж до рівня національної ТНК. Ідеться, перш за все, про безпосередню підтримку запуску і нормального ходу кругообороту й обороту НІК, його індивідуального промислового циклу, повної техніко-, організаційно- і соціально-економічної локалізації, підготовки кадрів потрібної кваліфікації, необхідних міжнародних контактів тощо. У «зрілому віці» національний чемпіон може розраховувати не тільки на консультативну й дипломатичну підтримку, але і на виконання завдань особливої національної значимості.

Агенція покликана не тільки вирощувати окремих національних чемпіонів — конкурентоспроможних носіїв неоіндустріального і смарт-капіталу, — але й сприяти їх перетворенню на центри національного економічного розвитку, атрактори для індивідуальних капіталів, каталізatori їх руху ланцюжком ІК → ІНІК → НІІК → НІК, тобто в напрямку, протилежному тому, що наразі переважає, з метою забезпечення безумовного домінування національної складової у суспільному капіталі країни.

Успіх зазначених дій навряд чи можливий без відповідної цільової каналізації джерел розширеного відтворення національного капіталу — природної ренти, трудових доходів ФОП і ФОТ, прибутку, амортизаційних відрахувань, прихованого грошового капіталу тощо — і мінімізації витоків (вилучень) з цих джерел. Оскільки йдеться про десятки й сотні мільярдів доларів, то вказані каналізація джерел і мінімізація вилучень навряд чи можливі поза суттєвих системних перетворень. Мається на увазі, по-перше, націоналізація держави, громадянського суспільства і ринку¹⁴, формування на цій основі національно орієнтованої системи триєдиного (державного, громадянського і ринкового) соціально-економічного регулювання. Її ядром покликані стати механізми узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних кластерів, формування і реалізації консенсусних загальнонаціональних (загальних і емерджентних) інтересів. По-друге, демонтаж панівної олігархічно-капіталістичної компрадорської соціально-економічної системи, формування системи демократичного і соціально орієнтованого державного і народно-го капіталізму з домінуванням національної складової суспільного капіталу країни, державно-національного і державно-капіталістичного привласнення об'єктів загальнонаціонального значення в плюралістичній системі форм

¹⁴ Мається на увазі подолання порочної практики приватизації державної машини олігархічними кланово-корпоративними групами та іноземними групами впливу, повернення державі її загальнонаціонального статусу забезпечення домінування національних організацій громадянського суспільства над іноземними НКО, формування розвинутого національного внутрішнього ринку. Логіка є простою: у трикутнику «держава — громадянське суспільство — ринок» розвинутість кожного кута є необхідною умовою і наслідком розвинутості двох інших. Ефективний розвиток будь-якого не може бути досягнутий шляхом послаблення інших.

власності, господарювання й підприємництва, з розвинутими механізмами ефективної міграції елементів привласнення (розпорядження, володіння, використання, управління тощо) між видами і формами привласнення національного капіталу, взаємодії та взаємопроникнення національних індивідуальних капіталів (Тарасевич, 2017, с. 25—26).

Мабуть, у середньостроковій перспективі адекватним цим перетворенням є мобілізаційно-ліберальний тип грошово-кредитної, фінансової і промислової політики, який характеризується поєднанням субституції і комплементарності заходів та інструментів мобілізаційного і ліберального характеру. Прикладами перших можуть бути: націоналізація об'єктів, у першу чергу покладів корисних копалин зокрема і стратегічних природних ресурсів у цілому; законодавчо встановлене зниження частки іноземного капіталу в капіталі банківської системи країни; жорсткий вибірковий протекціонізм; адміністративно-правове обмеження рівня демонстраційно-престижного споживання. Серед ліберально-економічних заходів не можна виключати масштабне дерегулювання діяльності ФОП, ФОТ і малих підприємств; введення інвестиційних пільг для національного капіталу, які не поступатимуться таким для прямих іноземних інвестицій, а також податкових канікул для смарт-стартапів; розширення дозованої емісії приватних грошей для фінансування окремих національно значимих проєктів.

ВИСНОВКИ

Використання базових положень теорії відтворення дозволяє ідентифікувати деякі проблеми відтворення національного продуктивного, товарного і суспільного капіталу, визначити їх причини і можливі шляхи усунення останніх з огляду на загальнонаціональні економічні інтереси в умовах сучасних глобально-локальних викликів. Водночас спеціальних поглиблених досліджень потребує проблематика конкретизації умов та індикаторів оптимального домінування національної складової індивідуального і суспільного капіталу України, співвідношення національного і ненаціонального регулювання відтворення національного капіталу, позитивних впливів на національне відтворення міжнародної фінансової допомоги, стратегічних цілей і завдань Державної програми розвитку національного капіталу, вдосконалення державної статистики в напрямі відповідності міжнародним стандартам і потребам національних наукових досліджень і економічної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Тарасевич, В. (2026). До проблем відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів: про національну складову суспільного та грошового капіталу. *Економіка України*. 69. 02(771). 03—27. <https://doi.org/10.15407/ekonotyuqr.2026.02.003>
- Подлесная, В. (2016). *Логико-исторические основания формирования социально-экономических циклов*. Моногр. Киев, НАН Украины; ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины». 344 с.

- Lucas, R. (1996). Understanding business cycles. In: S. Estrin, A. Marin. Essential Readings in Economics. P. 306—327. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24002-9_17
- Farmer, R. (2012). The evolution of endogenous business cycles. *National Bureau of Economic Research. Working Paper 18284*. 32 p. <https://doi.org/10.3386/w18284>
- Mitchell, W., Burns, A. (1938). Statistical indicators of cyclical revivals. *National Bureau of Economic Research. Bulletin* 69. P. 1—12. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c4251/c4251.pdf>
- Moore, G. (1961). Statistical Indicators of Cyclical Revivals and Recessions. *National Bureau of Economic Research*. Vol. 1. P. 184—260. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c0727/c0727.pdf>
- Davidson, T. (2021). Report on Whether AI Could Drive Explosive Economic Growth. Open Philanthropy. URL: <https://coefficientgiving.org/research/report-on-whether-ai-could-drive-explosive-economic-growth/>
- Jones, C. (2022). The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population. *American Economic Review*. Vol. 112. No. 11. P. 3489—3527. <https://doi.org/10.1257/aer.20201605>
- Aghion, P., Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*. Vol. 60. No. 2. P. 323—351. <https://doi.org/10.2307/2951599>
- Howitt, P. (2018). Endogenous Growth Theory. In: The New Palgrave Dictionary of Economics. Macmillan Publishers Ltd. London, Palgrave Macmillan UK. P. 3632—3636. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_2545
- Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. Vol. 98. No. 5. P. 71—102. <https://doi.org/10.1086/261725>
- Jones, C. (2019). Paul Romer: Ideas, Nonrivalry, and Endogenous Growth. *Scandinavian Journal of Economics*. Vol. 121. No. 3. P. 859—883. <https://doi.org/10.1111/sjoe.12370>
- Brynjolfsson, E., Rock, D., Syverson, C. (2017). Artificial Intelligence and the Modern Productivity Paradox: A Clash of Expectations and Statistics. *National Bureau of Economic Research. Working Paper 24001*. 46 p. <https://doi.org/10.3386/w24001>
- Aghion, P., Jones, B., Jones, C. (2019). Artificial Intelligence and Economic Growth. In: A. Agrawal, J. Gans, A. Goldfarb (Eds.). *The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda*. Chicago, University of Chicago Press. P. 237—290. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226613475.003.0009>
- Almeida, D., Naudé, W., Sequeira, T. (2024). Artificial Intelligence and the Discovery of New Ideas: Is an Economic Growth Explosion Imminent? *IZA Discussion Paper Series*. No. 16766. 52 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4709699>
- Nordhaus, W. (2021). Are We Approaching an Economic Singularity? Information Technology and the Future of Economic Growth. *American Economic Journal: Macroeconomics*. Vol. 13. No. 1. P. 299—332. <https://doi.org/10.1257/mac.20170105>
- Palacio-Vera, A. (2025). Learning from economic models: the case of DSGE models. *Journal of Economic Methodology*. Vol. 32. Iss. 4. P. 287—300. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2025.2537171>
- Маркс, К., Енгельс, Ф. (1961). Капітал. Критика політичної економії. Т. 2. Твори. Т. 24. 589 с.
- Тарасевич, В. (2024). До теоретичного розуміння смарт-економіки. *Економіка України*. 67. 10(755). 92—112. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.092>
- Глуценко, С., Івахненко, С., Демків, С. (2021). Банківське кредитування в Україні та його моделювання методами системної динаміки. *Економіка і прогнозування*. № 2. С. 101—127. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.101>

- Туган-Барановский, М. (1914). Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. СПб. 466 с.
- Аржевітін, С., Макаров, О., Краснова, І. (2023). Монетизація глобальної економіки: тенденції та особливості. *Проблеми економіки*. № 1 (55), С. 161—169. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-161-169>
- Макаров, О. (2021). Монетизація економіки України: ретроспектива, поточний стан та перспективи трансформації. *Вчені записки — Збірник наукових праць*. № 25(4). С. 51—68. http://doi.org/10.33111/vz_kneu.25.21.04.05.033.039
- Колот, А., Герасименко, О. (2021). Праця ХХІ: філософія змін, виклики, вектори розвитку. Моногр. Київ, КНЕУ імені Вадима Гетьмана. 487 с.
- Покрытан, А., Лапин, В. (1982). Фонд возмещения I подразделения и проблема сбалансированности. М., Экономика. 167 с.
- Геєць, В. (2020). Феномен нестабільності — виклик економічному розвитку. Моногр. Київ, Академперіодика. 456 с. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.403.456>
- Гриценко, А. (2023). Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. 66. 4(737). 38—54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>
- Зверяков, М. (2025a). Формування моделі повоєнного економічного розвитку на основі відтворювального підходу. *Економіка України*. 68. 11(768). 03—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003>
- Зверяков, М. (2025b). Створення керованої моделі прискороного розвитку на неоіндустріальній основі. *Економіка України*. 68. 12(769). 03—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003>
- Тарасевич, В. (2017). Четверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально економічних реформ. *Економіка України*. № 8. С. 14—28. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2017-08-2>

Надійшла 18.12.2025

Прорецензована 19.01.2026

Доопрацьована 21.01.2026

Підписана до друку 13.02.2026

Оприлюднена 23.03.2026

REFERENCES

- Tarasevych, V. (2026). To the problems of reproduction of national capital under global-local challenges: on the national component of Ukraine's social and money capital. *Economy of Ukraine*. 69. 02(771). 03—27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.003> [in Ukrainian].
- Podlesnaya, V. (2016). Logical and historical foundations for the formation of socio-economic cycles. Kyiv. 344 p. [in Russian].
- Lucas, R. (1996). Understanding business cycles. In: Estrin S., Marin A. Essential Readings in Economics. P. 306—327. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24002-9_17
- Farmer, R. (2012). The evolution of endogenous business cycles. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series. Working Paper 18284*. 32 p. <https://doi.org/10.3386/w18284>
- Mitchell, W., Burns, A. (1938). Statistical indicators of cyclical revivals. *National Bureau of Economic Research. Bulletin* 69. P. 1—12. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c4251/c4251.pdf>

- Moore, G. (1961). Statistical Indicators of Cyclical Revivals and Recessions. *National Bureau of Economic Research*. Vol. 1. P. 184—260. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c0727/c0727.pdf>
- Davidson, T. (2021). Report on Whether AI Could Drive Explosive Economic Growth. Open Philanthropy. URL: <https://coefficientgiving.org/research/report-on-whether-ai-could-drive-explosive-economic-growth/>
- Jones, C. (2022). The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population. *American Economic Review*. Vol. 112. No. 11. P. 3489—3527. <https://doi.org/10.1257/aer.20201605>
- Aghion, P., Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*. Vol. 60. No. 2. P. 323—351. <https://doi.org/10.2307/2951599>
- Howitt, P. (2018). Endogenous Growth Theory. In: *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Macmillan Publishers Ltd. London, Palgrave Macmillan UK. P. 3632—3636. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_2545
- Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. Vol. 98. No. 5. P. 71—102. <https://doi.org/10.1086/261725>
- Jones, C. (2019). Paul Romer: Ideas, Nonrivalry, and Endogenous Growth. *Scandinavian Journal of Economics*. Vol. 121. No. 3. P. 859—883. <https://doi.org/10.1111/sjoe.12370>
- Brynjolfsson, E., Rock, D., Syverson, C. (2017). Artificial Intelligence and the Modern Productivity Paradox: A Clash of Expectations and Statistics. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series. Working Paper 24001*. 46 p. <https://doi.org/10.3386/w24001>
- Aghion, P., Jones, B., Jones, C. (2019). Artificial Intelligence and Economic Growth. In: Agrawal A., Gans J., Goldfarb A. (Eds.). *The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda*. Chicago, University of Chicago Press. P. 237—290. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226613475.003.0009>
- Almeida, D., Naudé, W., Sequeira, T. (2024). Artificial Intelligence and the Discovery of New Ideas: Is an Economic Growth Explosion Imminent? *IZA Discussion Paper Series*. No. 16766. 52 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4709699>
- Nordhaus, W. (2021). Are We Approaching an Economic Singularity? Information Technology and the Future of Economic Growth. *American Economic Journal: Macroeconomics*. Vol. 13. No. 1. P. 299—332. <https://doi.org/10.1257/mac.20170105>
- Palacio-Vera, A. (2025). Learning from economic models: the case of DSGE models. *Journal of Economic Methodology*. Vol. 32. Iss. 4. P. 287—300. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2025.2537171>
- Marx, K., Engels, F. (1961). *Capital: A Critique of Political Economy*. Vol. 2. Works. Vol. 24. 589 p. [in Ukrainian].
- Tarasevych, V. (2024). Toward theoretical understanding of smart economy. *Economy of Ukraine*. 67. 10(755). 92—112. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.092> [in Ukrainian].
- Hlushchenko, S., Ivakhnenkov, S., Demkiv, S. (2021). Bank lending in Ukraine and simulation of credit activity by methods of system dynamics. *Economy and Forecasting*. No. 2. P. 101—127. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.101> [in Ukrainian].
- Tugan-Baranovskiy, M. (1914). *Periodic Industrial Crises. History of English Crises. General Theory of Crises*. Saint-Petersburg. 466 p. [in Russian].
- Arzhevitin, S., Makarov, O., Krasnova, I. (2023). Monetization of the Global Economy: The Trends and Features. *The Problems of Economy*. No. 1 (55). P. 161—169. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-161-169> [in Ukrainian].

- Makarov, O. (2021). Monetization of Ukraine's economy: retrospective, current state and transformation perspectives. *Collection of Scientific Papers "Scientific Notes"*. No. 25(4). P. 51—68. http://doi.org/10.33111/vz_kneu.25.21.04.05.033.039 [in Ukrainian].
- Kolot, A., Herasymenko, O. (2021). Labor XXI: philosophy of change, challenges, vectors of development. Kyiv. 487 p. [in Ukrainian].
- Pokrytan, A., Lapin, V. (1982). Compensation fund of Department I and the problem of balance. M. 167 p. [in Russian].
- Heyets, V. (2020). The phenomenon of instability as a challenge to economic development. Monograph. Kyiv, Akadempriodyka. 456 p. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.403.456> [in Ukrainian].
- Grytsenko, A. (2023). Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts. *Economy of Ukraine*. 66. 4(737). 38—54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038> [in Ukrainian].
- Zveryakov, M. (2025a). Formation of post-war economic development model based on a reproductive approach. *Economy of Ukraine*. 68. 11(768). 03—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003> [in Ukrainian].
- Zveryakov, M. (2025b). Creating a controlled model of accelerated development on a neo-industrial basis. *Economy of Ukraine*. 68. 12(769). 03—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003> [in Ukrainian].
- Tarasevych, V. (2017). A quarter of a century of Ukraine's independence: actual contexts and imperatives of socio-economic reforms (the end). *Economy of Ukraine*. No. 8. P. 14—28. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2017-08-2> [in Ukrainian].

Received on December 18, 2025

Reviewed on January 19, 2026

Revised on January 21, 2026

Signed for printing on February 13, 2026

Published on March 23, 2026

Viktor Tarasevych, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine
Head of the Department of International Economics
and Socio-humanities Disciplines
Ukrainian State University of Science and Technologies
2, Lazaryana St., Dnipro, 49010, Ukraine

TO THE PROBLEMS OF REPRODUCTION
OF NATIONAL CAPITAL UNDER GLOBAL-LOCAL
CHALLENGES: ON THE NATIONAL COMPONENT
OF UKRAINE'S PRODUCTIVE AND COMMODITY CAPITAL

A number of relevant problems of reproduction of national capital under global-local challenges are considered. The research boundaries of orthodox models of business cycle, economic growth, general equilibrium and "input-output" are outlined, in particular, their focus on empirical and applied issues and a certain detachment from fundamental theoretical analysis. The theory of reproduction of productive, commodity and social capital is updated in the context of the specific historical state of the national economy.

Attention is focused on: a) the reasons for the relatively low composition of national productive capital, the deterioration of the qualitative structure of fixed capital (outflows

and withdrawals from the circuit of capital, deviant competitive actions of foreign capital, the relatively low level of professionalism of domestic entrepreneurs, etc.); b) the dangerous trend toward denationalization of the country's capital and the ways of transforming national appropriation into foreign appropriation, assimilation of the circuit of national capital by the circuit of foreign capital as important reasons for the slowdown and mutation of the industrial cycle of national capital; c) the imbalances in the ratio of: the value of the annual product of social capital to the volume of the money supply; the production and consumption of luxury goods to those of ordinary consumer goods; the real wages of hired workers to the value of their labor-power, and d) the impact of these imbalances on the reproduction of individual and social capital.

Recommendations are proposed for the accelerated expanded reproduction of national capital, its internal and external expansion (nationalization of the state and moderate state capitalization of the economy, channeling of expanded reproduction sources, growing a critical mass of national champions, transition to a mobilization-liberal economic policy, development and implementation of a state program for the development of national capital, etc.).

Keywords: *business cycle; economic growth; economic mathematical models; productive, commodity, social capital; neo-industrial and smart capital; circuit and turnover of capital; reproduction of capital; composition of capital; state-national and state-capitalist appropriation; mobilization-liberal type of economic policy.*